

RESSENYA A DELLE DONNE, FULVIO & TORRÓ, JAUME (EDS.) *L'IMMAGINE DI ALFONSO IL MAGNANIMO TRA LETTERATURA E STORIA, TRA CORONA D'ARAGONA E ITALIA - LA IMATGE D'ALFONS EL MAGNÀNIM EN LA LITERATURA I LA HISTORIOGRAFIA ENTRE LA CORONA D'ARAGÓ I ITÀLIA*, FLORÈNCIA, SISMEL -EDIZIONI DEL GALLUZZO, 2016, XII + 300 p. ISBN: 978-88-8450-691-7

REVIEW TO DELLE DONNE, FULVIO & TORRÓ, JAUME (EDS.) *L'IMMAGINE DI ALFONSO IL MAGNANIMO TRA LETTERATURA E STORIA, TRA CORONA D'ARAGONA E ITALIA - LA IMATGE D'ALFONS EL MAGNÀNIM EN LA LITERATURA I LA HISTORIOGRAFIA ENTRE LA CORONA D'ARAGÓ I ITÀLIA*, FIRENZE, SISMEL -EDIZIONI DEL GALLUZZO, 2016, XII + 300 p. ISBN: 978-88-8450-691-7

MARTA MARFANY SIMÓ
marta.marfany@upf.edu

Universitat Pompeu Fabra

El desembre de 2014 se celebrà a Potenza, a la Università degli Studi della Basilicata, el congrés *L'immagine di Alfonso il Magnanimo tra letteratura e storia, tra Corona d'Aragona e Italia – La imatge d'Alfons el Magnànim en la literatura i la historiografia entre la Corona d'Aragó i Itàlia*, organitzat pel Dipartimento di Scienze umane de la Università degli Studi della Basilicata, la Regione Basilicata, l'Institut Ramon Llull i l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona. El volum que ressenyem, a càrrec de Fulvio Delle Donne (Università degli Studi della Basilicata) i Jaume Torró (Universitat

de Girona), presenta els resultats d'aquest congrés, la reelaboració de les ponències que s'hi llegiren i dels debats que s'hi produïren entorn de la figura d'Alfons el Magnànim, rei de Catalunya-Aragó (1416-58) i de Nàpols (1442-58).

Alfons el Magnànim (1394-1458) conquerí el regne de Nàpols el 1442, hi establí la cort i romangué en terres italianes fins a la mort. El rei culminava, així, l'expansió mediterrània iniciada pels seus antecessors, tot convertint la Mediterrània occidental en un «llac català» dominat per comerciants i navegants catalans i aragonesos. A la cort del Magnànim, que esdevingué un centre important de cultura humanística i un nucli de difusió de l'art tardogòtic i del Renaixement, hi entraren en contacte la tradició cultural catalana i la llatino-italiana. Un dels objectius principals del llibre, tal com expliquen els seus curadors a la introducció (p. VII-XI), és omplir el buit que fins ara hi havia sobre les interrelacions entre els dos principals pols culturals i institucionals del regne d'Alfons: el català i l'italià. Així, amb un enfocament multidisciplinar –historiografia, política, art i literatura–, el volum aplega les contribucions de diversos especialistes amb la voluntat d'oferir una visió més completa del perfil polièdric i complex d'Alfons el Magnànim i un dibuix més precís de l'ambient cultural i polític de la seva cort.

El llibre està format per tretze articles o capítols, el primer dels quals, «Alfonso d'Aragona e i grandi scrittori catalani medievali» (p. 3-19), escrit per Lola Badia (Universitat de Barcelona), és de caràcter introductori i permet situar el rei Alfons i el seu context cultural en el conjunt de la tradició catalana medieval. Badia remarca la qualitat de la literatura que es produeix sota el regnat d'Alfons i l'estreta relació dels grans autors catalans d'aquest període –Andreu Febrer, Jordi de Sant Jordi, Ausiàs March, Joanot Martorell– amb el rei. En la majoria de manifestacions culturals hi plana l'ombra del Magnànim, també en l'àmbit de les traduccions: tant la traducció de la *Commedia* de Dante, d'Andreu Febrer, com la del *Decameron* de Boccaccio, anònima, foren datades el 1429, any que correspon a un breu sojorn del rei a Barcelona; i, ja mort el rei, a l'últim terç del segle xv, el valencià Jordi Centelles traduí *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum* del Panormita.

Al segon treball del volum, «Memoria e oblio di Alfonso nei secoli della letteratura italiana» (p. 21-32), Francesco Tateo (Università di Bari) ressegueix la tradició historiogràfica italiana i mostra com s'ha projectat la figura del Magnànim al llarg del temps a través de les obres de diversos historiadors, com ara la *Storia civile del regno di Napoli* (1723) de Giannone i els *Annali d'Italia* (1743-1749) de Muratori. El panorama general esbossat permet concloure que la contribució d'Alfons el Magnànim al Renaixement italià i a la història de la cultura no ha estat sempre prou valorada.

En un article també de tall historiogràfic, «Cultura e ideologia alfonsina tra tradizione catalana e innovazione umanistica» (p. 33-54), Fulvio Delle Donne (Università degli Studi della Basilicata) analitza diversos discursos i obres històriques d'autors de la cort alfonsina: Manetti, De Grassis, el Panormita, Gaspar Pelegrí i Facio, entre d'altres. Veiem, així, que la combinació de la tradició catalana amb les innovacions de l'humanisme italià contribuï a anar confegint una tradició historiogràfica nova per al regne de Nàpols: amb la historiografia com a instrument de legitimació, el rei Alfons,

que primer havia estat vist com un «feroce e barbaro Annibale», acabà transformant-se en un «degnò erede e continuatore dei piú virtuosi antichi imperatori» (p. 41), salvant l'escull dels seus orígens ibèrics en ser considerat «il suo come un ritorno in Italia, piuttosto che un arrivo da un luogo lontano e diverso» (p. 40). En definitiva, l'article il·lustra el naixement de l'humanisme monàrquic napolità, diferent –però no menys important– de l'humanisme civil d'altres indrets d'Itàlia.

A «E tutto il resto è dottrina. Sangue e virtù nella caratterizzazione dottrinale di Alfonso» (p. 55-75), Guido Cappelli (Universit  di Napoli "L'Orientale") examina la imatge del Magnànim que transmeten els principals tractats polítics i doctrinals escrits després de la seva mort, durant la segona meitat del segle xv: el Panormita, Brancato, Pontano, Patrizi. Es tracta de la segona fase de l'humanisme monàrquic napolità, en la qual es desenvolupà un pensament polític que deixava enrere la idea de legitimitat basada en la descendència biol gica i din stica, en la sang, i constru a una teoria de la *virtus* centrada en la figura del rei Alfons, en la seva capacitat política i les seves qualitats personals: l'amor a les lletres, la religiositat i la magnanimitat, entre d'altres.

El cinqu  text del volum, d'Antonietta Iacono (Universit  degli Studi di Napoli Federico II), porta per títol «L'immagine di Alfonso nell'inedito "Novencarmen" di Lorenzo Valla» (p. 77-102). *Novencarmen*  s un poema inèdit de Lorenzo Valla que es pot datar just després dels anys 1439-1441, poc abans de la conquesta de Nàpols (1442). Es tracta, tal com indica el títol, d'una composició de nou cants, polim trica, amb uns esquemes mètrics innovadors però que es volen arrelats a cert corrent de la poesia tardoantiga llatina. Amb la veu de l'autor s'hi alternen les veus i els cants d'altres personatges, cadascun dels quals té una funció determinada en la celebració de les gestes d'Alfons. Iacono descriu i estudia amb detall m trica i contingut del poema, un valuós testimoni de la literatura de la cort d'Alfons el Magnànim fins ara gens estudiat.

El treball d'Anna Maria Oliva (Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea – Consiglio Nazionale delle Ricerche), «"El rey tenía inteligencia con ursinos y coloneses para poner alguna revuelta en Roma". Alfonso, el Papato e Roma all'epoca di Eugenio IV» (p. 103-123), dins l'àmbit historiogràfic, ens endinsa en la relació d'Alfons el Magnànim amb el Papat i sobretot en el paper que tingué el rei en l'enfrontament entre l'Església i Roma. La lectura combinada de diverses fonts aporta nova llum a les revoltes antipapals del segle xv, que caldr a inserir, tal com argumenta Oliva, en un context polític més ampli, en el qual Alfons el Magnànim tingué un paper polític i estratègic destacat.

Els dos capítols següents, «La matrice valenciana della politica artistica alfonsina» (p. 125-137), de Joana Barreto (Universit  Paris I Panth on-Sorbonne), i «La imatge sumptu ria d'Alfons el Magnànim: joies documentades, representades, imaginades» (p. 139-175), de Joan Domenge (Universitat de Barcelona), pertanyen a l'àmbit de la història de l'art. Tots dos treballs són il·lustrats amb una vintena llarga d'imatges cadascun, en color i molt ben presentades, aplegades al final del volum («Tavole»). Al primer text, Barreto demostra com bona part de la política artística d'Alfons el Magnànim a Nàpols es bas  en tries estilístiques i iconogràfiques importades de la Corona d'Aragó: per exemple, el gust orientaltzant i la predilecció per l'escultura, la tapissera i la pintura flamenques,

especialment per Jan Van Eyck. Així, certes tècniques estilístiques i iconogràfiques viatjaren de la Corona d'Aragó a Nàpols i s'introduïren en el Renaixement italià. Al seu torn, al segon treball Domenge ens ofereix un panorama general i tan detallat com és possible, a través dels documents i imatges que en donen notícia, de les joies que posseí el rei Alfons. La documentació d'arxiu confirma que el Magnànim es delia per les joies –per obtenir-ne pagava quantitats prohibitives– i que els darrers anys de la seva vida el tresor acumulat devia ser espectacular. D'altra banda, l'article és també un bon report de les divises o emblemes que figuraven en algunes d'aquestes joies: la divisa de la gerra i el griu, la del mill, la del llibre obert i la del siti perillós.

Els tres capítols següents se centren en autors catalans del regnat d'Alfons, durant el qual s'escrigueren algunes de les obres cabdals de la literatura catalana medieval. Al primer d'aquests tres treballs, «Ausiàs March e Alfonso il Magnanimo» (p. 176-193), Lluís Cabré (Universitat Autònoma de Barcelona) presenta sis poemes d'Àusias March relacionats amb el rei, en els quals el poeta se li adreça o que en són un elogi. Alguns d'aquests poemes fan evident el tracte familiar entre el rei i March, que fou el seu falconer major, o bé la fascinació de tots dos per la filosofia moral; d'altres poemes presenten el rei com un nou Cèsar que segueix els passos d'Alexandre, Juli Cèsar i August, se'n lloa la *fortitudo* –el valor militar–, entesa a la llum de l'Ètica d'Aristòtil, o se'n construeix una imatge de magnanimitat cristiana. Cabré llegeix els poemes de March acompanyats d'altres textos en castellà, català i italià que els complementen o els clarifiquen. Al segon article d'aquest bloc, titulat «“La Nau” de Lleonard de Sos de Barcelona a Nàpols» (p. 195- 220), Francisco Javier Rodríguez Risquete (Institut de Llengua i Cultura Catalanes – Universitat de Girona) analitza amb detall aquest poema que Lleonard de Sos, uixer d'armes del rei, degué compondre durant una ambaixada a Nàpols. Es tracta d'una visió en somnis al·legòrica, situada en un viatge entre Barcelona i Nàpols datat el novembre de 1448, que és alhora un elogi i un tractat moral. A més de ser el primer estudi en profunditat de «La Nau», aquest treball ens mostra que en la cultura de Lleonard de Sos s'hi reflecteix el seu contacte amb els cercles humanístics napolitans. Finalment, el tercer article sobre literatura catalana és «Il romanzo cavalleresco tra la letteratura antica e i romanzi cavallereschi e d'avventura francesi e borgognoni» (p. 221-239), a càrrec de Jaume Torrò (Universitat de Girona). Torrò ressegueix les dues novel·les de cavalleries catalanes, *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell i l'anònima *Curial e Güelfa*, i n'explica els trets definitoris, aquells que les fan especials, a partir de l'ambient cultural de la cort del rei Alfons, al voltant del qual s'aplegaven tant escriptors formats en llatí medieval i literatura en vulgar com d'altres educats en els *studia humanitatis*. A la llum d'aquests intercanvis culturals, de la voluntat de tots aquests escriptors d'emular els autors antics, s'expliquen millor algunes singularitats d'ambdues novel·les catalanes, allò que les distingeix de la literatura cavalleresca francesa i borgonyona de l'època: per exemple, fenòmens com l'exhibició retòrica i la barreja de gèneres i de registres que fa Martorell al *Tirant* o la combinació d'influències modernes (els trobadors, Desclot, Dante i Petrarca) i antigues (Homer i Virgili) de l'autor del *Curial*.

Els dos capítols següents segueixen el fil de les novel·les cavalleresques iniciat al treball precedent. Així, en primer lloc, Rafael Beltran (Universitat de València), a «Philippe de Bourgogne à l'aide d'Alphons de Naples: l'image du roi et l'épique de la croisade dans le roman "Les trois fils de rois"» (p. 241-260), presenta la novel·la cavalleresca francesa anònima del segle xv *Les trois fils du rois*, que gira al voltant de Nàpols i conté elements argumentals molt interessants –com ara una aliança entre França, Anglaterra, Escòcia i Aragó– i noms «realistes» per als reis i nobles protagonistes –Alphons per al rei d'Aragó, Sicília i Nàpols; Charles per al rei de França o Phelippe per al duc de Borgonya–. La novel·la, per bé que poc coneguda i no gaire estudiada fins ara, tingué una difusió considerable a l'època i Beltran planteja la hipòtesi que Joanot Martorell l'hagués llegida. En segon lloc, a l'últim treball del volum, «Primi documenti su Pedro del Corral, autore della "Crónica sarracina"» (p. 261-278), Rafael Ramos (Universitat de Girona) dóna a conèixer un seguit de documents fins ara inèdits sobre Pedro del Corral, autor de la *Crónica sarracina*, datats entre 1422 i 1444, que el situen al servei de l'infant Joan d'Aragó i de Diego Gómez de Sandoval, i a vegades actuant com a missatger de confiança davant del rei Alfons. D'altra banda, la *Crónica sarracina* s'insereix en el context de la ficció cavalleresca «realista» produïda a les corts de Borgonya i d'Anjou.

El volum es clou amb un «Indici dei manoscritti» (p. 281), que recull la referència de tots els manuscrits citats, un «Indici dei nomi e dei luoghi» (p. 283), molt útil, i les «Tavole» (p. 299) ja esmentades, que apleguen les imatges que acompanyen els dos capítols sobre art.

Un llibre imprescindible per conèixer el rei Alfons el Magnànim, el context polític i l'ambient cultural –artístic i literari– de la seva cort, la imatge que els seus contemporanis en tenien i com s'ha projectat al llarg de la història, a banda i banda del Mediterrani. El gran encert del volum és que s'hi estudien les connexions entre els dos mons del Magnànim, Nàpols i Catalunya, i, a més, des d'un enfocament multidisciplinar. El lector català hi trobarà, doncs, els grans escriptors de la literatura catalana del segle xv en l'ambient internacional de l'humanisme monàrquic de la cort napolitana.